
Васіль Быкаў

...на першы план усё актыўней выходзяць
пісьменьнікі-генералы і палкоўнікі...

«Пішу, як умею, як разумею»

Перапіска Васіля БЫКАВА і Лазара ЛАЗАРАВА

У лёсе такіх пісьменьнікаў, як Васіль Быкаў, зазвычай бывае няшмат людзей, якім можна даверыцца цалкам, якія разумеюць, дапамагаюць, ня здраджваюць.

Такім чалавекам на працягу доўгіх гадоў для беларускага пісьменьніка быў расейскі літаратуразнаўца Лазар Лазараў, аўтар многіх прадуманых і праўдзівых публікацыяў, у тым ліку і кнігі «Васіль Быков: Очерк творчества» (Масква, 1979).

Перапіска паміж В. Быкавым і Л. Лазаравым – пранікнёная дакументальна-душэўная аповесьць пра лёсы лепшых прадстаўнікоў літаратуры 60-90-х гадоў, пра іхнія мары і спадзяваньні, надзеі і расчараваньні, эстэтычнае бачаньне. Гэта своеасаблівы творчы летаніс грамадскіх зьменаў у жыцьці савецкай імперыі і летаніс чалавечых стасункаў: двух сяброў-франтавікоў, сяброў-літаратараў і іхніх сем'яў.

Ліставаньне яскрава падзяляецца на тры перыяды: «агульнага» Савецкага Саюзу (Гродна, Менск, Дубулты, Ніда, Піцунда, Масква), Беларусі і Расіі як незалежных

*Падрыхтоўка
да друку, прадмова
і пераклад асобных
лістоў з рускай мовы
Алеся
Пашкевіча.*

краінаў, а таксама перыяду вымушанага «замежжжа» народнага пісьменьніка (Фінляндыя, Нямецчына, Чэхія). Ня ўся карэспандэнцыя захавалася, аднак і яе хапае на асобную кнігу. («Дзеяслоў» прапануе ўвазе чытача найбольш паказальныя лісты)*.

Напачатку былі адметныя сваёй гранічнай праўдзівасьцю публікацыі Васіля Быкава: у «Дружбе народаў» выйшла яго аповесьць «Трэцяя ракета», а асобным выданьнем – аповесьць «Жураўліны крык». У «Новом мире» зьявіўся водгук Л. Лазарава на быкаўскую прозу. Пасьля гэтага і пачалося ліставаньне: далікатнае – са зваротамі на «Вы».

Першая сустрэча «празаіка і крытыка» адбылася ў Маскве – у «зборнай» пісьменьніцкай кампаніі. Пазнаёміў іх Алесь Адамовіч. Былі шматлікія хатнія сяброўскія адведкі. А над усім тым – час, калі, як успамінаў Л. Лазараў, ад начальніцкай пугі, што сьвістала над галавой Быкава, не абаранялі ні вялікая пісьменьніцкая слава, ні прызнаньне чытачоў. А іхняе ліставаньне з кожным годам рабілася больш адкрытым, шчырым, кранальным. Застой, ідэалагічны дыктат, рэдактарскі і цэнзарскі гвалт – стаўленьне да ўсяго гэтага прабівалася і ў радках, і паміж імі. Як і думкі пра нацыянальна-адраджэнскі ўздых і ў Літве (Вільнюскія падзеі 1988 году), і ў Менску, і ў Маскве. Як і водгукі на станаўленьне прэзідэнцкіх дзяржаў...

З 1998 году В. Быкава «выштурхнулі за мяжу, і ён вымушаны быў апошнія свае гады бадзяжнічаць па чужыне» (зноў выказваньне Л. Лазарава). І пачалася ў ягоным лёсе новая вайна, калі да грамадска-палітычных няўдобоў далучаецца асноўная праблема, як прызнаўся сам пісьменьнік: адеутнасць здароўя і старасьць, а яшчэ – адеутнасць блізкіх сяброў («З сябрамі справы кепскія – няма сяброў... Нават у Гродне я не адчуваў такой пустаці»). А ў Менску... «З Менску весткі паранейшаму адна другой горш, – памёр Г. Карпенка, адзін з лідэраў апазіцыі, вельмі дастойны вучоны – не дасяў да 50 гадоў. Лютуе У. Сяўрук – друкуе палосы, дзе працягвае выкрываць В. Быкава, – на гэты раз за антырускасьць».

На пачатку стагоддзя ліставаньне зьсае – як і сілы В. Быкава: творчыя і фізічныя. Ён хварэў і няўмольна прарочыў сваю блізкую разьвязку: «Адчуваецца, што часу ўжо ў абрэз»; «Вясной што-небудзь памяняецца. (Калі дасяў да вясны.)».

Апошнім адказам на дасланы з Прагі Быкаўскі ліст сталі ўспаміны Л. Лазарава з далёкасяжнай назвай «Праўда застанеца»...

Масква. 11.11.1964

Дарагі Васіль Уладзіміравіч!

Вялікі Вам дзякуй за кнігу – я быў па-сапраўднаму крануты Вашай увагай. Ня так часта праца нашага брата, крытыка, знаходзіць водгук, а тым больш сустракае добрыя словы. Але асабліва мне прыемна была менавіта Вашая ўвага, таму што Вы робіце ў літаратуры тое, што я ўспрымаю надзвычай важным і што вельмі дарагое і блізкае мне, – можа быць таму, што мы людзі аднаго пакаленьня з надзвычай блізкай ваеннай біяграфіяй. Калі б я ўзяўся за прозу, дык, верагодна, пісаў бы аб тым, пра што пішаце Вы.

З Ваших апошніх рэчаў, пра якія мне давялося пісаць, мне спадабалася «Пастка» (я прачытаў яе, слава Богу, не ў «адрэдагаваным» выглядзе) <...> Вам давядзецца яшчэ зрабіць у літаратуры шмат цікавага і карыснага.

Не схаваю, «Альпійская балада» мне спадабалася менш. Мне здаецца, што рамантычныя ноты не ўласьцівыя Вашаму таленту (наогул, я ня супраць рамантызму), таму рэч атрымалася стракатай: моцныя старонкі ў ёй суседнічаюць са

* Æüęřãřîĕ â ĕĕęłł ăç' -îřîüüł çř äřçãîĕ d'óãĕĕřöüł ,đüĕĕ Ēłóřĕĕř ĩĕ Æüęřãřĕ ĩ Ēřçřđó ,ĕüĕĕ-ó Ēřçřđřãó.

старонкамі, дзе Вы прымушаеце сябе рамантызаваць рэчаіснасць. Гэты ўнутраны прымус дае пра сябе знаць.

Можа быць, пра гэта ня варта б пісаць, ды яшчэ падчас першага знаёмства. Але я даўно ўзяў сабе як правіла нават блізкім сябрам гаварыць усё, што думаю аб іхняй працы, – інакш адносіны становяцца двухсэнсоўнымі. <...>

Жадаю Вам поспеху!

Моцна цісну руку!

Ваш Л. Лазараў.

P.S. Калі патрапіце ў Маскву, буду рады пабачыць Вас і пазнаёміцца з Вамі.

[Бяз даты.]

Дарагі Лазар Ільліч!

Сёння атрымаў Ваш ліст, за які хачу моцна падзякаваць Вам. Ня ведаю, ці трэба казаць тут, наколькі высокая я цаню Ваш літаратурны густ і Вашу ідэйную стойкасць у складаных літаратурных перыпетыях нядаўняга мінулага, роўна як і Вашу прынцыповасць у многім, што тычыцца ваеннай тэмы, якую я цалкам падзяляю. Насамрэч, вельмі многа з сапраўднай праўды аб вайне мы яшчэ не сказалі, мне здаецца, што мы ўсё яшчэ ідэалізуем і працуем па старых, у многім ад сталінскай школы канонах, ня столькі ўглыбіню, колькі ўшырыню. А таму ня дзіўна, што пры параўнанні нават лепшых нашых твораў аб вайне з аднатэмнымі рэчамі Чэхаславакіі, Югаславіі ці Польшчы, мы часта выглядаем да шкадаваньня ўбога. А час жа ідзе, сыходзяць з жыцця тыя, хто вынес на сабе ўвесь цяжар вайны, і будучым пакаленьням застаецца прапагандысцкая літаратура, вырабленая па утылітарнай мерцы кожнага дадзенага часу, а зусім не па вялікай меры праўды. Някрасаў, Казакевіч, Бакланаў, Бондараў, яшчэ пяць-восем чалавек, па-сапраўднаму праўдзівых і высокаталенавітых, але ж гэта для такой краіны да крыўднага мала.

Канешне, необходимая грамадзянская сьмеласьць і патрэбен талент, але якой жа сілы павінен быць гэты талент, каб прабіць сабой глыбу яраснага чыноўніцкага супраціву і зрабіць рукапіс здабыткам літаратуры! Вось і даводзіцца, у патрэбнай меры не валодаючы ім, часова адступаць, як гэта здарылася ў мяне з “Баладай”. У памятны час сустрэч і прапрацовак прыйшлося адкласьці рукапіс зусім іншага характару і ўзяцца за тое, што менш усяго мне падыходзіць. Ды і тая выдавалася з вялізнай цяжкасцю, друкавалася з купюрамі, мноства разоў перараблялася і рэдагавалася. А “Пастка”! За два гады гэты аповед абышоў амаль усе рэдакцыі (дарэчы, на беларускай мове так да гэтага часу і не апублікаваны) і выйшаў у сьвет пераробленым наадварот (дарэчы, нават без майго ў тым удзелу). У Беларусі мае кнігі гадамі не выдаюцца пад рознымі нагодамі, артадаксальная крытыка спачатку выступала катэгарычна супраць, а цяпер звычайна замоўчвае іх. Звычайна пасля чарговай рэдактуры сам пачынаеш ненавідзець свой твор, але ня маеш сілаў што-небудзь выправіць у ім.

Ды, спадзяюся, Вы і без таго ўсё выдатна ведаеце. І разумеце. Вы ня можаце не разумець, я ў гэтым перакананы.

Ад вайны ў мяне так многа ў галаве і на сэрцы, што, думаецца, хапіла б на ўсё жыццё. Але часам патрапляю ў тупік: а ці варта? Ці ня кінуць усё гэта ды не перакваліфікавацца ў дрэсіроўшчыкі якіх-небудзь зьвяркоў для цырку. Напэўна, гэта было б цікавей. І ўсё гэта не таму, што цяжка, а таму што безвынікова. Калі б няхай тытанічныя высілкі давалі нейкі станоўчы вынік. А то ж няма выніку. Ёсць яго супрацьлегласць.

Аднак, дарагі Лазар Ільліч, прашу пабачыць мяне. Я зусім ня меў намеру скардзіцца, проста так прарвалася. Я вельмі рады выпадку выказаць маю самую шчырую Вам удзячнасць за Ваш розум і Ваш талент, якія час ад часу грэюць з

друкаваных старонак і, магу Вас запэўніць, далёка не аднаго мяне. З далёкай правінцыі гэта асабліва відаць.

Ад усёй душы цісну Вашую чэсную руку. Ваш В. Быкаў.

19 сакавіка 1966

Дарагі Васіль!

Амаль месяц я ня быў у Маскве <...> Таму ня змог прыехаць на абмеркаваньне “Юности”, куды мяне зазывалі. Вельмі шкадую, што зноў нам не атрымалася з Вамі пабачыцца. <...>

Але галоўнае, з-за чаго я сеў за машынку – Ваш раман. Я хачу павіншаваць Вас з вялікім посьпехам. Вы напісалі рэч вельмі сур’ёзную, па-сапраўднаму чэсную і моцную. Я мала ведаю рэчаў – на пальцах можна пералічыць, – у якіх пра вайну гаварылася тое, што неабходна сёньня, і гаварылася так горача, без агляды. Сьпела і дакладна напісаны ўсе ваенныя часткі, самаадчуваньне героя, які знаходзіцца на мяжы чалавечых магчымасьцяў, нераз’бярыха, нарэшце, Сахно і немец. Надзвычайная Каця. Выдатны і гэты гусь у мірных частках, хоць мірныя часткі бядней ваенных і, можа быць, манціраваць іх з ваеннымі трэба было б больш экспрэсіўна, больш рэзка. Але ўсё гэта дробязі. “Мёртвым не баліць” – посьпех па самым вялікім рахунку, я рады за Вас. У мяне вельмі асабістыя адносіны да таго, што Вы пішаце, і Вы нават ня можаце ўявіць, як я рады, што ў Вас такі посьпех. У Маскве ўжо гавораць пра Ваш раман. Хваляць яго людзі, думка якіх Вам, верагодна, неаб’якавая: Р. Бакланаў, М. Галай... Вось толькі, баюся, што надрукаваць пра яго што-небудзь будзе ня так проста. Бакланаў прапанаваў свае паслугі “Лит. России”, але яны ўхіляюцца. Мы (“Вопросы литературы”, №2) пасьпелі ў адным з выступаў па прозе 1965 г. сказаць пра раман некалькі добрых словаў, хоць раман заслугоўвае большай размовы. Але што б пра яго ні пісалі, Вы можаце мець законнае пачуцьцё задаволенасьці. Кніга выдатная.

Жадаю Вам усіх дабротаў! Абнімаю Вас, дарагі Васіль! Ваш Лазар.

1966

Дарагі Лазар Ільліч!

Віншую Вас з самым радасным вясновым днём, з нашай Перамогай! Жадаю бадзёрасьці і мужнасьці, так неабходных цяпер, як і тады. У нас 12 траўня вялікі форум, рыхтуюцца падвесьці вынікі. Было б выдатна пабачыць Вас у Менску, калі гэта хоць як-небудзь магчыма. Рыгора я запрашаў таксама. З жывым уладкуем. Я буду ў Менску 11-га. Падумайце.

Цісну Вашую мужную руку і абдымаю Вас – Васіль.

[Бяз даты.]

Дарагі Васіль!

Дзень Перамогі я сустрэкаў у Кіеве. Віктар Някрасаў, Міша Пархомаў і я ў гэты дзень выпілі за Вас, за Вашае здароўе і посьпехі, за тое, каб у Вас усё было ў парадку. Мы не сумняваемся, што ўсё так і будзе. Мы ўжо бачылі ўсё, і нас наўрад ці можна зьбіць з толку. Мы перакананы, што ў Вас хопіць мудрасьці і спакою, каб не падацца ўсёй гэтай праціўнай кампаніі вакол Вашай выдатнай, па-сапраўднаму праўдзівай кнігі.

Абдымаем Вас.

М. Пархомаў. Л. Лазараў

Дарагі Лазар Ільліч!

Сардэчна віншую цябе з самым сьветлым і радасным днём нашай слаўнай, ужо далёкай Перамогі!

Спадзяюся, у цябе ўсё добра, наколькі можа быць добра ў дадзены час, у мяне таксама. Ня лічачы розных дробязяў, што сталі ўжо трывіяльнымі і да якіх, наогул, пара ўжо прывыкнуць.

У Маскве я цяпер бываю рэдка, спраў асаблівых няма, кніжка ў “М.[олодой] Г[вардии]” вісіць да гэтага часу ў паветры, у “Н.[овый] М[ир]” даўно не званіў, ня ведаю, як з аповесьцю: ідзе ці ўжо зьнялі, можа быць.

Пры нагодзе зьяўлюся – нагадаю пра сябе.

Вясновае прывітаньне Наі¹.

Цісну тваю руку.

Твой Васіль.

5/V-69 г.

6 чэрвеня 1969 г.

Дарагі Васіль!

Прачытаў твой “Круглянскі мост” два тыдні назад, але ніяк ня мог выбрацца, каб напісаць табе, – крыху хварэў, прастыў (у Маскве яшчэ сапраўднага цяпла не было), безліч усялякай працы, якая не прыносіць асаблівага задавальнення. Але ўсе гэтыя дні аповесьць твая ня йдзе з галавы. Вельмі парадаваўся і за цябе, і за “Нов.[ый] мир”, у іх даўно не было такой сур’ёзнай прозы (ды і наогул, здаецца, справы іх кепскія, а гэта для ўсіх нас будзе ўдар цяжкі). Але не хачу сёння аб гэтым пісаць, не хачу, каб быў азмочаны твой посьпех. Ты напісаў выдатную рэч. Яна выдатная ня толькі тым, што вострая, што бярэ праблемы складанія і хворыя (і цяпер вельмі хворыя!), ня толькі тым, што ў ёй багаты і тонкі псіхалагічны малюнак (наогул, у тваіх апошніх рэчах у гэтым напрамку, па-мойму, ты далёка прасунуўся наперад), але і тым – а для цябе гэта таксама вельмі важна, – што гэта, калі я не памыляюся, першая рэч, у аснове якой “чужы” матэрыял (у партызанах напэўна ты ня быў). Дзьве апошнія якасьці гавораць аб тым, што ты дасягнуў той сьпеласьці, калі пісаць і пісаць... Я зьбіваюся на рэцэнзію, а гэта, верагодна, не ў лісьце рабіць... Але ці атрымаецца напісаць куды-небудзь пра тваю аповесьць?

Цяпер цяжкія часы, і ёсьць ужо нямала людзей, якія сёння праз сьвядомае прыстасаванства ці па слабасьці ў сваіх пісаньнях усхваляюць тое, што выкрывалі ўчора. Гэта і брыдка, і крыўдна, і горка. Але я заўсёды ў гэтых выпадках узгадваю пра цябе, аб тым, з якой упартасьцю і чэснасьцю ты пішаш аб тым, што перажылі мы ўсе, аб тым, што было на самой справе. І ўмацоўваюся ў веры, што ўсё гэта пена, якая доўга ня можа трымацца на паверхні. А калі і доўга, дык усё роўна няхай іншыя гуляюць у гэтыя гульні. Сваім “Круглянскім мастом” ты многім напамніў, што такое ісьцінная праўда. І многія людзі – я знаю, я чуў – табе ўдзячныя і захопленыя тваёй аповесьцю.

Склалася парадаксальнае становішча. Гадоў 10-12 назад мемуары падштурхоўвалі мастацкую літаратуру да праўды, цяпер яны ўмела адводзяць ад праўды. Зьяўляюцца нават другія выданьні ўспамінаў, істотна адрозныя ад першых, – робіцца гэта з бессаромнасьцю страшэннай, з упэўненасьцю, што ніхто ня зьверне на тое ўвагі... Канешне, усім гэтым лаўкачам твая аповесьць будзе як востры нож...

Дарагі Васіль! Яшчэ раз віншую цябе з сапраўдным посьпехам, з цудоўнай рэччу! Жадаю табе аднаго – як гаварылі ў нас на флоте – “Так трымаць!”. Калі будзеш у сталіцы, вельмі рады буду цябе бачыць.

Моцна абдымаю цябе!

Твой Лазар.

¹ Надзея Якаўлеўна, жонка Л. Лазарава.

Дарагі Лазар!

Дзякуй табе за памяць і цеплыню – твай водгук на “Сотнікава” быў другім і, зразумела, быў для мяне вельмі дарагім. Што ж, пішу, як умею, як разумею, хоць, зразумела, трэба было б нашмат лепш. Але я рады, што і гэта атрымалася, хоць з купюрамі, з не маёй назвай. У Менску ідзе толькі ў № 11 “Польмя” і тое толькі пасья працяглых “прапрацовак” аўтара на дзвюх рэдкалегіях. Праўда, у нашай “Літаратура і Мастацтва” з’явілася ўжо вялікая і станоўчая рэцэнзія, аўтар якой – сам рэдактар т. Прокша. Гэта добры знак.

Ну а ў астатнім усё звычайна і ня вельмі радасна. Горш за ўсё тое, што няма жаданья працаваць. А можа, і ня трэба.

Спадзяюся, у цябе ўсё паспяхова – на службе і дома. Як-небудзь выберуся ў М[аскву]. Убачымся. А пакуль мой сардэчны паклон Наі, тваім дзяўчаткам. І Рыгору Б.[акланаву.] Галаю таксама.

Яшчэ – дзякуй!

Абдымаю, твой Васіль Б.

7 верасня 70 г.

[Бяз даты.]

Дарагі Вася!

Даўно гэта было, а сьвята гэтае ўсё роўна заўсёды з намі – заплочана за яго было звыш усялякай меры. І вельмі многім менавіта ты дапамог гэта да канца зразумець.

Будзь здароў – абавязкова!

Не падавайся маяце – пішы!

Моцна абдымаем цябе і Грыну²!

Твой Л. Лазараў.

Дарагі Лазар!

Мяне проста забівае маё тэатральнае шэсьце па Маскве, да якога я амаль ня маю дачынення. Я з цяжкасьцю напісаў 2 п’есы, адна з якіх апублікаваная ў часопісе, але нікім не пастаўленая, а другая ў падпісаным выглядзе пастаўленая МХАТам. Астатняе – наробкі маскоўскіх тэатраў і іхніх халтуршыкаў, якія толькі дыскрэдытуюць маё імя. Але што я магу зрабіць? Яны нават не заўсёды зьявляюцца да мяне па дазвол на інсцэніроўку, і я ніякіх правоў на гэта ня маю.

Нядаўна таксама быў у Ленінградзе, дзе на Ленфільме закансервавалі фільм і ад здымак адхілены рэжысёр. Прычына мне не зусім зразумелая, знаю толькі, што непрыхільнасьць ваеннага ведамства да аповесці адыграла тут не апошнюю ролю. А была ўжо адзнятая амаль палова фільма. Ну ды Бог з імі. Над новай аповесцю яшчэ працягваю працаваць, што-кольвек перарабляю, куды аддаць яшчэ ня ведаю, ня буду сьпяшыць друкаваць. Нядаўна прачытаў Грышкаў раман, які мне агулам спадабаўся: скурпулёзна, праўдзіва, месамі – значна. Але – баюся, крытыка наўрад ці будзе ад яго ў захапленні. Некаторыя часткі (як, напрыклад, выдатная частка з некралогам і подпісам) выклікаюць думкі аб цэнзурным недаглядзе, а такое аўтарам не даруецца.

У Маскву пакуль не збіраюся, няма справаў. Трохі хаджу па Нёмане, хоць надвор’е ў нас вымагае жадаць лепшага – вецер і халаднавата, не заўсёды сонца. Але на Нёмане добра, ня тое, што ў літаратуры. Часопіс з артыкулам атрымаў, дзякуй. Артыкул прачытаў з цікавасьцю, так слаўна ты мяне прадставіў дзіцячаму чытачу, што я сам сябе запаважаў.

² Грына Міхайлаўна, жонка В. Быкава.

Як-небудзь, спадзяюся, сустрэнемся яшчэ, калі дасьць Бог і будзем жывыя-здоровыя. А пакуль я абдымаю цябе, сябра, кланяйся, калі ласка, Грышку³, яго сямейству і свайму сямейству на чале з Найй.

Будзь здароў.

Твой Васіль.

25 траўня 1975 г.

[1976]

Дарагі Лазар!

Дзякуй табе за ліст і рэцэнзію – сам разумееш, наколькі важна для мяне тваё меркаваньне пра маю новую рэч. Прызнаюся, я пабойваўся ўжо, думаў – не спадабалася. Хоць, канешне, я разумею, што дзіўна ёй спадабацца ў такім выглядзе – адціснутым і абскубаным – некалькі ж месяцаў толькі тым і займаўся, што прыгляджвалі і падразалі ўсё, што, зразумела, самае важнае. Таму вось так і атрымліваецца, што хочаш і чакаеш апублікаваньня, а надрукуешся і бачыш, што радавацца няма чым. І вінаваціць жа няма каго: усе добрыя хлопцы і ніхто табе зла не хацеў.

Ну а цяпер пачынаецца другое дзеянне: Масква ж пакуль маўчыць, а тут ужо загаварыла буйнакаліберная артылерыя – у газеце артыкул на паўпаласы – разгром поўны. Аказваецца, такога на вайне не было, усё было ня так, камандзіры і байцы былі іншыя, аўтар перакрывіў, ачарніў, апаганіў... Цярплю, што рабіць.

Дарагі Лазар, чытаю “Огонёк”... Дзіўна, што апошні ўвёў мне дакладна такія ж думкі. Значыць, я таксама быў найўны чалавек, думаючы, што Генштаб – гэта самы разумны штаб.

Астаф’еў добры хлопец і харошы пісьменьнік, хоць з ім я сустракаўся адзін раз. Праўда, нядаўна ў лісьце ён мяне моцна засмуціў, паведаміўшы, што аповесьць мая яго “зусім не задавальняе ў нечым большым і галоўным”, і тут жа некалькі зусім незразумелых захапленняў М. Грыбачовым (як пісьменьнікам наогул) і яго ваеннымі апавяданьнямі (у “Знамени”) – у прыватнасьці. Нечага я тут не разумею.

У Маскве, магчыма, восеньню буду, патэлефаную, зразумела. А пакуль цісну тваю руку, яшчэ раз. Дзякуй табе, дарагі сябар, маё сардэчнае прывітаньне тваёй чароўнай жонцы <...>.

Лазар, дарагі сябра!

Даўно ўжо ня чуў твайго голасу, не чытаў тваіх радкоў. Усё збіраўся напісаць табе, ды нешта перашкаджала: то справы, паездкі, то нездароўе. Вырвалі два зубы, ды няўдала, у жаночае сьвята, якое супала, на бяду, з двума выхаднымі, сяджу дома і маюся ад болю, прыкідваючы, колькі яшчэ маяцца да адкрыцця паліклінікі. І вось у такім стане пішу табе.

Пасьля доўгага перапынку атрымаў ліст ад Валодзі⁴, які сварыцца на мяне (коратка, але энергічна) за маю кінамякцеласьць. Сварыцца па справе, але ў нас розныя выхадныя дадзеньня ў кіно, і я не магу дзейнічаць так, як дзейнічае ён, хоць усе мае фільмы атрымаліся саплівыя, глядзець няма чаго. І яшчэ ён паведамляе аб тым кіслым выразе твару маскоўскага чытача, з якім ён азнаёміўся з маёй аповесьцю. Галоўная прычына, як Валодзя паведамляе, моўная неахайнасьць, аб чым ішла размова нават на Радзе па беларускай літаратуры ў ЦДЛ у лютым. Але я схільны думаць, што рэч тут ня ў моўных неахайнасьцях (якіх, безумоўна, хапае ў аповесьці), рэч, напэўна, у іншым. Зьявіўся выпадак не баючыся (перад начальствам) куснуць Быкава, і гэта натхняе маіх крытыкаў, у апошні час пазбаўленых

³ Тут і далей – Рыгор Бакланаў.

⁴ Тут і далей – Уладзімір Багамолаў (1926-2003).

гэтай магчымасці. А Валодзя яшчэ вінаваціць мяне, што я недастаткова прыслухоўваюся да крытыкі...

Цяпер нічога не пішу і ня хочацца. Ваенная тэма невычэрпная, і ў ёй яшчэ б знайшлося што сказаць мне, але адчуваю, недзе яна зжывае сябе маральна ў народзе, асабліва пасля такіх трыумфальных і афіцыйных юбілееў, як у мінулым годзе, чытач адварочваецца, хочацца нечага іншага. Але для іншага неабходна нашмат большая ступень праўды, чым тая, якой валодае літаратура сёння.

У Маскве даўно ўжо ня быў, трэба б пад'ехаць, бяз справаў, так проста. Але найперш трэба справіцца з зубамі.

У другім нумары “Д.[ружбы] Н[ародов]” прачытаў апавяданьні Г[ригория]. Б[акланова]. Цяжка ўсё ж нашаму брату пераходзіць на партыкулярныя тэмы. Хоць калі-небудзь і давядзецца. І незразумела, з якой прычыны Гр[ыша] адварнуўся ад мяне... Шкада, канешне. Мне вельмі шкада!

Нядаўна мне даслала ліст удава любімага мной, мілейшага Аляксандра Бека. Піша між іншым, што яе дачка працуе ў вашым часопісе. Перадай ёй, калі ласка, маё сардэчнае прывітаньне.

І яшчэ – нізкі паклон тваёй непараўнальнай Наі. Лепшай з усіх пісьменьніцкіх жонак Масквы. Няхай гэта будзе маім запозьненым ёй камплімантам у дзень 8 сакавіка.

І будзь здароў, сябар!

Авось хутка сустрэнемся і, можа, возьмем па чарцы. Што яшчэ нам засталася...

Твой Васіль.

8.III.76 г.

17.7[76]

Дарагі Васіль!

У гэтых Дубалтах цяпер таксама хмурна, як паказана на гэтай паштоўцы. Дажджы, прахалодна. Вада вышэй 15-16 градусаў пакуль не падымалася. І хоць мы ў яе час ад часу ўлазім (купаньнем гэта назваць нельга), – гэта факт самасцьверджаньня і самакатаваньня. Але прагукі тут выдатныя ў любое надвор'е – заўсёды суха, чыста, малалодзе ў параўнаньні з поўднем. Я працую (узьяў з сабой машынку) – марудней, чым хацелася б, але ўсё ж працую. Мы тут да 3 жніўня. Ці ня зьявішся ў гэтых краях? Вось слаўна было б, пабачыліся б.

Што ў цябе чуваць? Чым займаешся? Якія планы? <...>

Ная кланяецца, а я цябе абдымаю!

Твой Лазар.

Дарагі Лазар!

Даўно я атрымаў твой ліст, і ўсё не ставала то часу, то настрою напісаць табе. Хоць і пісаць асабліва няма чаго – сяджу ў Гродна, крыху сумую, крыху хварэю, крыху працую. Правільней, спрабую працаваць. Як добра пісаць маладому, калі аніякага вопыту, служба, сям'я, малая кватэра і мала грошай. З узростам гэта даецца ўсё цяжэй...

Нядаўна прачытаў артыкул Грышкі ў тваім часопісе, артыкул разумны і справядлівы. Добры таксама ягоны нарыс пра Канаду. Распуцінская “Матэра” нешта мяне не прыцягнула, а вось Круцілінскае “Окружение” ў № 11 прачытаў з задавальненьнем. У адрозьненне ад ягоных двух першых ваенных кніг гэта сама праўда, прычым праўда ў многіх адносінах рызыкаўная, як цяпер прынята казаць – складаная. Ня ведаю, як ён закончыць, але напісаў пачатак і сярэдзіну добра. Дай яму Бог, аднарукаму праведніку!

Валодзя хоча на зімовыя канікулы ў Друскенікі, і я ўжо езьдзіў туды на рэкаг-

насыроўку. Кватэру знайсці лёгка, гарадок добры, пытаньне заключаецца ў надвор’і. Пакуль у нас дождж і склізота, сьнег нападаў і тут жа растаў. А ён хоча пахадзіць на лыжах. А можа, і ты з ім? За кампанію.

Адносна ганарараў – усё правільна. Я запытаў ВААП, і мне даслалі разьлік: пералічана 425 марак = 132 р. Утрымана: 25 % – камісійных на карысьць ВААП, 30 % – падатку. Усяго да аплаты 69 р. 91 кап. Вось такія нашыя заробкі з дапамогай хвалёнага ВААПа! І гэта можна сказаць за збор твораў, таму што ў гэты двухтомнік увайшло амаль усё, мной напісанае – 9 аповесьцяў. Ну ды чорт з імі...

Сардэчнае прывітаньне тваім дзяўчаткам.

І Наі, безумоўна...

І – будзь здароў!

Абдымаю, сябра,
твой Васіль.

30. XI. 76

Дарагія Лазар і Ная!

Будзем думаць, што цяперашні адпачынак ваш – самая вялікая няўдача ў вашым жыцьці. Я таксама часта ўспамінаю вас і ўяўляю, як вам ля Балтыйскага мора. Зрэшты, ня толькі вам і ня толькі ля мора. Мне і каля рэчкі мутарна – непагадзь замучыла, ніякага прасьвету. На лодцы яшчэ і ня сплаваў ні разу – пакуль плавае сын. Але і ў яго, бачу, не вялікая ахвота. Будзем спадзявацца на восень – яна для тутэйшых мясьцінаў больш падыходзіць, чым гэтае дурасьлівае лета.

Дарагі Лазар, спадзяюся, ты ня вельмі замучыў сябе працай, можа, зробіш яшчэ невялікі артыкульчык для кіеўскага выданьня маіх 2 аповесьцяў (“Альпійская” і “Сотнікаў”). Яны павінны табе напісаць, я даў твой рыжскі адрас. Ім трэба 2-3 старонкі. Але, канешне, глядзі сам.

Званіў нека Валодзя – даведваўся адносна Друскенінкаю для Раісы на жнівень. Але, відаць, спыніўся на іншым варыянце. Тым больш, што зноў тое ж надвор’е...

У мяне час праходзіць зусім бяздарна, амаль не працую і не адпачываю. Розныя клопаты. Прыехаў сын з Нямецчыны з сям’ёй. Сядзяць дома. Няма куды падацца праз непагадзь. Ну а розныя мерапрыемствы само-сабой, ім надвор’я ня трэба. Але я вельмі спачываю вам. Вам горш. Хоць прагулянкі па Юрмале насамрэч добрыя ў любое надвор’е. Асабліва яшчэ калі з добрай кампаніяй.

А можа па дарозе ў Маскву завярнулі б на гадзінку ў Гродна? Ёсьць начны аўтобус Рыга-Гродна. Вось толькі надвор’е...

Вельмі жадаю вам, каб сонца ўсьміхнулася вам хоць бы ў апошнія дні.

А пакуль – адпачывайце, працуйце. Ня вельмі лезьце ў мора – пабольш гуляйце пад сонцам.

Абдымаю –
ваш Васіль.

25. VII. 77 г.

Масква. 16. I. 1978

Дарагі Васіль!

Дзякуй за ліст і званок. Мы ўжо хваляваліся, дзе ты, што з табой, ці не захварэў. Ці не было наступстваў пасьля балгарскага прыступу? Але некалькі дзён назад у Маскве быў Адамовіч, патэлефанаваў мне і сказаў, што ты пераехаў⁵. Адрасу ён ня ведаў, а параіў патэлефанаваць Бураўкіну. Што я і зрабіў, бо адчуваў сябе ніякавата, што ўсунуў табе рукапіс, – нейкае

зацьменьне найшло, потым, калі ты паехаў, зразумеў, што кватэра, пераезд і г. д. зьядзяць цябе цалкам, а тут над табой вісіць яшчэ гэты рукапіс. І вырашыў дабрацца да цябе, каб ты ведаў, што ўсё гэта неабавязкова і ня так тэрмінова. Таму і прасіў Бураўкіна перадаць табе, каб ты патэлефанаваў. А ты ўжо і прачытаў, бедалага, – так што дзякуй табе за гэта. Калі рукапіс і насамрэч ня выклікаў у цябе адмоўных эмоцыяў, дык я гэтаму рады. Заўтра іду ў выдавецтва – выслухоўваць, чаго хоча рэдактар, які нарэшце прачытаў рукапіс, нібыта ня так ужо й многа ён хоча, акрамя таго, каб я скараціў у ёй аркуш.

Уяўляю, як цябе заездзіў рамонт <...>. Якія перспектывы, калі кончаць? Ці будзе тэлефон – калі? Якія ў цябе бліжэйшыя планы? <...>

Най і дзяўчаткі шлюць табе прывітаньне, а я цябе моцна абдымаю! Пішы!

Твой Лазар.

Дарагі Лазар!

Дзякуй табе за грунтоўны ліст і добрыя словы ў ім, якім я заўсёды рады. Мы тут з Валодзем успаміналі цябе і, канешне, пікіраваліся, але гэта ўсё ён задзіраў мяне – так яму хацелася. А наогул усё было добра, хоць ён ня піў амаль, піў я з Раісай. Я рады, што ў цябе вытанцавалася нарэшце з кнігай, для якой я дасылаю нейкае фота аднаго маскоўскага маэстра.

З кватэрай я ўсё валэндаюся патроху – не магу ніяк абставіць кабінет – кніжных паліцаў немагчыма ні купіць, ні замовіць. Зваляныя ў вуглу кнігі так і ляжаць. Працаваць за гэтую зіму зусім развучыўся, і ня хочацца, з вялікім азартам аддаюся гаспадарчым клопам. Аповесьць⁶ ідзе пакуль у № 5 “Невы” і ў “Маладосьці” ў №№ 3-4. Прэтэнзіі пакуль мінімальныя там і тут, авось пойдзе, як напісалася. Што ж тычыцца анкеты пра Талстога, дык гэта цяжкаватая для мяне справа, хіба што ты пад’едзеш і падштурхнеш мяне. Праўда. Хоць бы на дзянёк-другі – давай, сябра. А то яшчэ захопіш Валодзю, з якім мы яшчэ недасварыліся з нагоды яго штабнага мінулага. На жаль, рукапісу аповесьці ў мяне цяпер няма, давядзецца пачакаць выхаду “Невы”. Можна быць, дзе-небудзь на пачатку красавіка я падскочу ў Маскву на дзянёк, ёсьць некаторыя справы, але яшчэ ня ведаю, калі канкрэтна. У “Худ[ожественную] лит[итературу]” напішу (адносна ганарару).

А цяпер я цябе абдымаю і шлю мае прывітаньні Наі, Валодзю і Грышу.

Будзь, сябар!

Твой Васіль.

23 сакавіка 78 г.

10.5.1978

Дарагі Васіль!

Пішу, каб ты ведаў на ўсялякі выпадак: у Манголію я не паляцеў, звычайная справа, не паспелі аформіць дакументы, так што яны ўжо без мяне правядуць свой “круглы стол”. <...> Начальства маё ў разьездах. Так што калі сабярэшся да

⁵ Васіль Быкаў у гэты час пераязджаў з Гродна ў Менск. «Усе гэтыя тыдні я прабіваў кватэру ў Менску, – пісаў ён перад тым Л. Лазараву, – і вось нарэшце атрымаў яе, усяліўся і, як водзіцца, заняўся рамонтам, бо інакш у яе нельга было ўлезці. А што такое рамонт зімой – спадзяюся, ты ведаеш. Куча пыску на падлозе, пыл, затапаньня газет, фарбы. Але як-небудзь! Цяпер у мяне ёсьць адрас, і мы сьпішамся, а то і зьездземся. Кватэра вельмі сярэдняккая, праўда, трохпакаёвая, але ў звычайным камунгасаўскім доме, без усялякіх паляпшэньняў. Раён някепскі. 20 хвілінаў хады ад Ленінскага прасьпекту».

⁶ Аповесьць “Пайсьці і не вярнуцца”.

венграў, а табе павінна быць цікава пабываць там, калі пасяля вайны ня быў, дык плануў так, каб на пару дзён затрымацца ў Маскве і пабачыцца. Запрашэньні Ірыне, зробленыя ў папярэдніх лістах, застаюцца, натуральна, у сіле. Дарэчы, венгры, напэўна, будуць цябе добра прымаць: яны вельмі хутка цябе перакладалі і добра ведаюць... <...>

8-га вечарам з Валодзем выпілі па чарцы – як ты здагадваешся, я гарэлку, ён – нейкае шыпучае, якое я змалку ў рот ня браў. Валодзя многа цікавага распавёў пра свае архіўныя пошукі – насамрэч накіпаў унікальны матэрыял. Працягвае ўсім гэтым з уласцівай яму настойлівасцю займацца. Сьпіць па-ранейшаму на падлозе, бо ня можа адшукаць адпаведнай мэблі. Грыша ў ЗША, вернецца, напэўна, 15-га, як кажуць у Адэсе, размаўляюць за раман.

Прывітаю! Моцна цябе абдымаю!

Твой Л. Лазараў.

Масква. 24.7.1978

Дарагі Вася!

Я адразу не напісаў табе: у нас некаторае нашэсьце Наіных родзічаў з розных месцаў і краінаў. <...>.

Валікі вам – Ірыне і табе – дзякуй за ўсё. Нам было вельмі ў вас добра, і мы вельмі радыя, што выбраліся, хоць па ўсіх нашых абавязках і справах паездка гэтая была аванцюрай. Але ўсяго не пераробіш, і мы надоўга запомнім гэтую паездку, вашу гасьціннасьць. І было б вельмі добра, калі б вы, калі справы вашыя, як казалі ў нас на флоте, увойдуць у мерыдыян, прыехалі ў Маскву – гэта быў бы нам падарунак. <...>

Ваш Л. Лазараў.

Дарагія Лазар і Ная!

Атрымаў тваю, Лазар, паштоўку, спачуваю вам адносна надвор'я. Ды што рабіць? Надвор'е цяпер усюды паршывае.

Мы ў нецярплівасьці і гатоўнасьці падскочыць у Рыгу, ды шмат дробязей не пускаюць <...>.

Як толькі мы праводзім Багамолавых, дык адразу ж бяром курс на Рыгу.

Спадзяюся, мы вас яшчэ там засьпеем.

А пакуль да сустрэчы ў Дубултах.

Вашы Васіль і Ірына.

18 жніўня 78 г.

[Бяз даты.]

Дарагія Лазаравы і Адамовіч!

Начальнік аддзелу расстрэлаў палкоўнік Цюцюгін і я вітаем вас, доблесных памораў, з далёкай беларускай сталіцы.

Палкоўнік з сямействам вяртаецца з нарачанскага выгнаньня і зрабіў кароткачасовы прыпынак у горадзе-героі Менску. Адпачыў добра, загарэў, паправіўся. Поўны сіл і энергіі ў высакароднай справе росшуку і пакараньняў – неадпрэч-ных і цалкам заслужаных.

Я загараю, бо маё аўто на прыколе – не прыйшло да нораву ДАІ.

Супрацькніжная акцыя ў Маскве нібы прыпынена. Частка накладу (невялікая) панесла страты, астатняя нібыта не кранула. Чыталі інтэрв'ю Адамовіча ў “ЛіМе”, жадалі прачытаць (асабліва т. палкоўнік) у “Літературной Газете”, але на жаль! Недзе, напэўна, у сучасных гіпербарэяў знайшліся апекуны.

А так усё нічога.

Гэта наш стол:

Праз 30 хвілін – у цягнік.

2 кастр. 79 г.

Лазар, дарагі сябра!

Шлём табе прывітаньне з далёкага цёплага Чорнага мора, якое, хоць і халадзее патроху, але яшчэ церпялівае і ласкавае. Надвор’е таксама пакуль нармальнае, хоць магло б быць і цяплей. Я з некаторай асьцярогай купаюся, Ірына больш рашучая ў гэтай справе. Умовы агулам адносна шырсажывецкія, спачатку не было вады зусім, і я ўжо горка пашкадаваў, што прыехаў сюды. Потым далі ваду, і мы адчулі сябе шчаслівымі. Як мала, аказваецца, чалавеку трэба.

З літаратараў тут ня так шмат, былі і неўзабаве паехалі Гранін і Трыфанаў, прыехаў В. Огнеў, А. Маркаў. Мы харчваемся за адным сталом з Нікалаевымі, крыху далей Жэня з дачкой і Таццяна Бек. Мы з Ірынай ездзілі на экскурсію ў Н. Афон і пячору, наогул грандыёзнае падземнае відовішча, гэтыя пячоры. Сумаваць не даводзіцца, бо тут сабралася даволі моцнае зямляцтва з Менску, і амаль кожны дзень раніцай нас будзіць тэлефонны званок з суседняга нумару – гэта Валодзя Караткевіч, які ўчора ў застольлі заснуў да вячэры, запрашае зайсьці пахмяліцца, бо ён ужо 5 гадзінаў чакае гэтай хвілі. Кепска, аднак, што тут няма гарэлкі, чачы таксама, прыходзіцца задавальняцца даволі гадкім і дарагім мясцовым каньяком ды кіслым віном у вялікіх бутэльках. Людзі, прывыклыя да гарэлкі, зело страждут... <...>

Вось такія нашыя справы. <...>

Што новага ў цябе? Што ў часопісе? Як у гэтым годзе ўкальваецца Наі? Як унучкі?

Што ў Маскве?

Выкраіш часу – чыркні пару радкоў сюды па адрасе: Абхазія, Піцунда, Літфонд – мне.

А пакуль я абдымаю цябе, Ірына таксама.

Паклон Наі, усім тваім дзяўчаткам, палкоўніку, само сабой.

І – будзь!

Абдымаю – Васіль.

Лазар, дарагі сябра!

Двойчы ня мог табе датэлефанавацца, каб падзякаваць табе за добрыя словы пра мяне ў “Літаратурной Газете” і раблю гэта пісьмова. Дзякуй, сябра! Жыву я ў агульным някеска; тым больш што наладзілася нарэшце надвор’е, але шмат па-ранейшаму непатрэбнай мітусьні і казёншчыны. Зрэдку выязджаем з Ірынай на прыроду, хоць прырода асабліва ў выхадныя амаль недаступная: за кожным кусячком – аўтамабіль, а побач куча напаўаголеных целаў, але ўсё-ткі. Даймае яшчэ

ўсялякае чытаньне (рукапісаў, кніг), малацікавае, але такое, ад якога пайсьці немагчыма.

Грышкаву аповесьць я прачытаў, яна мне вельмі спадабалася, і цяпер я вяду перамовы з “Известиями”, каб напісаць пра яе. Пакуль узгадняюць. У Менску літаратурнае жыцьцё праходзіць у цішыні і мерапрыемствах, нічога асаблівага. Саша⁷, здаецца, адпачывае пасля бальніцы, але мама яго ўсё там жа, ёй кепска.

У пачатку чэрвеня я збіраюся ў Балгарыю на нейкі сімпозіум, магчыма ўдваіх з Ірынай пад’едзем у Маскву, спадзяюся, тады пабачымся.

Вось такія мае справы.

А як ты? Як справы ў лаўцы?

Як Ная і дочки-ўнучкі?

Пры нагодзе чырканы хоць бы коратка, бо засьпець мяне дома цяжка.

А пакуль мы з Ірынай абдымаем вас з Наяй – будзьце здаровыя!

Прывітаньне Грышку і Валодзю.

Васіль.

21 траўня 1979 г.

Масква. 11.10.1979

Дарагі Васіль!

Дзякуй за ліст. Пішу табе ня ў сонечную Абхазію, а ў восеньскі Менск – баю-што, што на поўдзень ліст ня дойдзе, пошта нашая не сьпяшаецца.

У нас усё бяз сутнасных пераменаў, але выматаўся я пасля адпачынку ўжо да мяжы. <...>

Я рады, што ты не прыязджаеш цяпер, бо 16-га дзён на 5-6 лячу ў вызваленую табой Венгрыю... Так што ў лістападзе пабачымся – прыязджайце на некалькі дзён, пасядзім і пагаворым, не сьпяшаючыся... <...>

Тут заходзіў В. Кандрацьёў, казаў, што напісаў ліст табе з просьбай рэкамендаваць яго ў Саюз, і спадзяецца, што ты яму не адмовіш. Я яму напісаў рэкамендацыю...

Вельмі чакаем вас у лістападзе. Гэта я пішу і ад майго шматлікага сямейства, якое вас любіць.

Абнімаю вас!

Ваш Л. Лазараў.

17.7.1980. Масква.

Дарагі Вася!

Высылаю табе копіі двух лістоў Сіманавы, у якіх размова вядзецца пра цябе, правільней пра твае кнігі – напэўна, табе будзе цікава гэта прачытаць. <...>

Я кручуся на працы. Дачытваю лісты Сіманавы – засталіся яшчэ за паўтара гады. Гэта такі Манблан, якім я займаўся некалькі месяцаў. Учора атрымаў, нарэшце, ключы ад кватэры. Трэба выпісвацца, прапісвацца і рабіць рамонт (кватэра ў старым доме), што цяпер і складана, і дорага. Але гэта ўжо справа дзясятая: добра, што атрымалі. <...>

«Дзяржлітвяд, I. С. Ізраільскай

Рэдакцыя літаратуры народаў СССР

Паважаная Ірына Серафімаўна!

Я атрымаў ваш ліст аб прадмове да аднатомніка Васіля Быкава.

Я б з вялікім задавальненьнем напісаў прадмову да аднатомніка гэтага пісьменьніка. Я яго наогул вельмі люблю, а яго аповесьць “Сотнікаў” падаецца

⁷ Тут і далей – Алесь Адамовіч.

мне адным з самых лепшых і высакародных твораў нашай літаратуры пра вайну, пра прыгажосць і сілу духоўную савецкага чалавека.

Але вось якая са мной бяда. Па-першае, у хуткім часе ўкладваюць у шпіталь, а па-другое, катэгарычна загадалі абмежаваць маштаб працы, і мне даводзіцца, – ва ўсялякім разе на бліжэйшы год, – адмаўляцца ад вельмі многага, што мне хацелася б зрабіць, у тым ліку адмовіцца ад таго, каб напісаць прадмову да аднатомніка Быкава, хоць я лічыў бы за гонар для сябе напісаць прадмову да кнігі гэтага аўтара.

З павагай да Вас
Канстанцін Сіманаў
25.XII.73

М. Л. Дударэнку⁸

Дарагі Міхаіл Лаўрэнцьевіч,

атрымаў Вашу запіску і Вашыя заўвагі па аповесці В. Быкава “Яго батальён”. Быкава я наогул люблю, гэта, па-мойму, таленавіты і моцны пісьменьнік, які праўдзіва расказвае пра вайну, хоць гэта не азначае, што мне падабаецца ўсялякая ягонае рэч і ўсялякае месца ва ўсялякай з ягоных аповесцяў. Патрапляюцца і старонкі, якія не кладуцца да душы ці здаюцца недастаткова гістарычнымі і псіхалагічна выверанымі. Бывае і так. Напэўна, іншыя мае таварышы па прафесіі, паклаўшы руку на сэрца, тое ж могуць сказаць і пра тых мае кнігі, што яны чыталі.

Калі гаварыць пра Вашыя заўвагі па аповесці Быкава, дык з адным з іх я ў прынцыпе згодны: дзеля таго, каб сказаць пра свайго выдуманнага героя, пра якога напісаны мастацкі твор, што ён праз пэўны час стаў Героем Савецкага Саюзу, няма неабходнасці даваць выдуманую архіўную даведку, – гэта можа заблытаць справу і збыць спанталыку чытача. <...> ня трэба пры гэтым спасылацца на архівы.

Што ж тычыцца іншых Вашых заўваг па аповесці, дык, як ня горка, я з імі пагадзіцца не магу. Можа быць, у іх ёсць і справядлівыя прыватнасці – тут я не хачу з Вамі спрачацца, але агульны тон іх мне здаецца няправільным, бо Вашае патрабаваньне ў дадзеным выпадку зводзіцца да поўнай адпаведнасці жаданага з рэчаісным, і да адпаведнасці статутных палажэньняў з рэальнай практыкай вайны. А як гэта ўсё на самай справе не сыходзілася і як часта не сыходзілася, вы ведаеце па сваім вялікім ваенным вопыце куды лепш за мяне. Дарэчы сказаць, калі ўзгадаць сакавік 43-га, дык, хоць у нас за сьпіной быў на той час Сталінград і перамога над Паўлюсам, але якраз у гэтым самым сакавіку нам давялося далёка і цяжка адступаць пад Харкавам. Я пра тое, дарэчы, пішу ў “Последнем лете”, і, як я памятаю, гэта ня выклікала ў Вас пярэчаньняў. <...>

Мне думаецца, што ў пісьменьніка ёсць такое ж права, як і ў іншых удзельнікаў вайны, успамінаць усё, уключаючы самыя цяжкія яе хвіліны, і мне думаецца, што Вы, крытыкуючы за гэта Быкава, уступаеце ў пэўную супярэчнасьць [з самім сабой].

Не сярдуіце на мяне, дарагі Міхаіл Лаўрэнцьевіч, але сяброўства патрабуе ў такіх выпадках поўнай шчырасьці.

Моцна цісну Вашу руку,
Ваш Канстанцін Сіманаў.
3.VI.77».

10 жніўня 80 г.

Дарагія Ная і Лазар!

Падалося нам, што вы прыпазьніліся з адпачынкам і з Дубултамі, хоць у гэтым

⁸ Ветэран Вялікай айчыннай вайны, Герой Савецкага Саюзу.

годзе дзіўна не спазьніцца – у нас было ўсяго 10 дзён здатных у ліпені. Цяпер жа хмарна і холадна. Мы тут толькі два разы пакупаліся ў возеры, астатні час чакаем лепшага надвор'я. Днямі езьдзілі з Адамовічамі па грыбы, але на жаль! Саша замест грыбоў прывёз дадому яловых лапак з шышкамі. Зрэшты, яму зараз не да грыбоў, ён у сьпісе кандыдатаў у член-кар[эспандэнт]ы Акадэміі навук і чакае галасаваньня. Яшчэ з ім суседнічае І. Шамякін; І. Навуменка балатуецца ў правамоцныя – занадта вучоны чалавек. Ну і яшчэ ў нас гарачая тэма: хто будзе замест Шамякіна, які сыходзіць са свайго 30-гадовага паста ў С[аюзе] П[ісьменьнікаў]. Гэта насамрэч цікава, хоць да зьезду яшчэ паўгоду, яшчэ многа кандыдатураў пераменіцца.

Валодзя некуды зьнік і не тэлефануе, Саша дрыжыць у чаканьні яго званка, а я чакаю кнігі. Ды пакуль няма нічога. Слабавата працуецца; крыху езьдзіў па навакольні, назіраючы, як заканчваецца лета. Амаль не прыходзячы.

А як вы? Ці купаецца? Як Балтыка? І Латвія? З кім суседнічаеце?

Адамовічы кланяюцца. Мы ўсе абдымаем зело і борзо. Жадаем сонца і цёплай вады.

Можа быць, плюнем на ўсё і сарвёмся ў Рыгу. Цягніком, хутчэй за ўсё. Але пакуль – ?

Ну – будзьце!!

Васіль і Ірына.

11.8.1980

Дарагія сябры!

Зараз такога шматлюдства не назіраецца на беразе – з нашым прыездам надвор'е сапсавалася: дажджы, мора халоднае, у якое мы ў парадку ці то закалкі, ці то самакатаваньня лезем 2-3 разы ў дзень (зрэдку і пад дажджом). Я насеў працаваць, але даволі вяла. Першыя дні адсыпаўся, бо зьявіўся сюды ня ў лепшым выглядзе. Спадзяёмся на лепшае – у сэнсе надвор'я. А раптам вы б сабраліся сюды – вось было б слаўна! Абдымаем вас!

Вашыя Ная і Лазар.

25 [сьнеж]ня 80

Дарагія Ная, Лазар і ўсе вашыя чады,

на пярэдадні Новага году сардэчна абдымаем вас, вельмі жадаючы добрага здароўя і шчасьця да 31 сьнежня 1981 году. На ўвесь год. У нас пярэдадзень не вясёлы – я ляжу з грыпам, Ірына абходжвае мяне, і я баюся, як бы і яна не звалілася. З-за хваробы абваліліся некаторыя планы адносна паездак, але што рабіць... Можа быць, як-небудзь дажывём да вясны, да яснага сонейка.

Ну дык – здароўечка вам і шчасьця ў 198[1] годзе.

Вашыя Ірына і Васіль.

Лазар, па адной чарцы ў дзень з добрым чалавекам!

Апгэкар:

В. Быкаў.

Масква. 8.4.1982

Дарагі Вася!

Самае галоўнае я табе ўжо сказаў па тэлефоне: аповесьць атрымалася – гэта сапраўднае народнае жыцьцё, народны лёс, народная трагедыя ў самым глыбокім і масавым выяўленьні. Як ні дзіўна, літаратура да гэтага напрамую вельмі рэдка дакраналася. А можа быць, і ня дзіўна – вельмі цяжкі, па ўсіх параметрах вельмі цяжкі матэрыял. Невыпадкова посьпехаў тут так мала – у большасьці атрымліва-

ліся касцюміраванья ўяўленьні “пейзажнага” жыцця – адзін хрэн, што “Они сражались за Родину”, што “Усвятские шлемоносцы”.

Я да гэтага часу хаджу пад уражаньнем прачытанага – і, напэўна, галоўнае адчуваньне: нашаму брату даводзілася і кроў праліваць і нямаля часу знаходзіцца па суседству са сьмерцю, а вось так жыць не даводзілася. Наогул, мне, чалавеку, які пра гэты час многа ведае, адкрылася нешта вельмі важнае. Я перакананы, што аповесьць будзе мець немалы (заслужаны) посьпех у чытачоў, што яна ўзмоцніць і без таго высокую і цвёрдую рэпутацыю Быкава як пісьменьніка, які піша пра самае важнае, жыцьцёва неабходнае.

А цяпер некалькі заўвагаў – што зробіш, прафэсія такая злосная і характар таксама няважны – так што цярпі. Але напачатку пра пераклад. Дзе-нідзе ён, як на маё, сьраваты. Мова аповесьці не павінна быць “залізанай”, ты ўлавіў правільна, што героі часам ня толькі гавораць, але як бы думаюць “коснаязыка”. Але агрэхі ёсьць, ёсьць фразы, што гучаць як пераклад – відаць, не заўсёды можна прама перадаць строй беларускай мовы. На жаль, я не чытаў аповесьць з алоўкам, гэта б мне перашкаджала ў першым чытаньні, але калі табе патрапіцца рэдактар з добрым слыхам, уважліва пастаўся да яго прапановаў.

Заўвагі мае, канешне, не абавязковыя – для развагаў, а раптам нешта спатрэбіцца, пойдзе ў справу. У першай частцы (а пачатак заўсёды вельмі важны – чытач яшчэ не ўцягнуўся) трэба неяк пэўней сказаць, што героі ўжо чулі і пра немцаў і пра паліцыяў, але яшчэ ня бачылі, не сутыкаліся, у іх на хутары тыя не былі. У гэтай танальнасьці – здзіўленьня – напісаны першы прыезд паліцыяў і немцаў. Але да гэтага ўжо складалася ўражаньне, што яны і раней бачылі – але не ў сябе – паліцыяў і немцаў. Гэта ўступае ў супярэчнасьць з апісаньнем першага візиту паліцыяў і немцаў.

Мне падаецца, што ўспаміны Сыцепаніды і Петрака ўзьнікаюць неяк адвольна, не стаяць жалезна менавіта ў гэтым месцы, могуць быць тут, а могуць быць і ня тут. Можа быць, варта падшукаць нейкую папярэдняю падставу дзеля ўспамінаў. Прымітыўна, вельмі прымітыўна гаворачы, паглядзеў, скажам, чалавек на голыя асеньнія галіны, якія раскалыхвае вецер, і раптам успомніў, што тады, у той восеньскі вечар, таксама шумеў вецер... і пайшлі раскручвацца ўспаміны. Успаміны павінны нараджацца з канкрэтнага душэўнага стану героя ў гэты момант, тады ў нас ня будзе адчуваньня, што яны ў гэтым месцы “ўстаўленья” аўтарам.

І апошняе. У гісторыі з бомбай крыху выпірае аўтар ці, дакладней гаворачы, яго літаратурная задача, сімвалізацыя. Сыцепаніда з яе цывярозай дзелавітасьцю, практычным розумам па логіцы характару ня можа не разумець, што нават з цалкам наладжанай бомбай яна нічога ня можа зрабіць. Значыць, як мне падаецца, трэба падкрэсьліць зьбянтэжанасьць у яе сьвядомасьці і ў гэты момант пасля перажытага. Ва ўсім астатнім яна дзейнічае і паводзіць сябе, як звычайна, – з прывычнай, аўтаматычнай дзелавітасьцю, цывярозасьцю, аглядкай, а тут, на бомбе, яна “кранулася”, гэта ідэя фікс, тут яна страціла пачуцьцё рэальнасьці, хоць ва ўсім астатнім, як яе набывае, хавае і г. д., яна паводзіць сябе з уласьцівай ёй, але ўжо механічнай разумнасьцю.

Вось і ўсе мае прэтэнзіі. Калі нешта ўбачыцца вартым – буду рады. Калі нічога ня будзеш рабіць, не вялікая бяда – гэта ўсё дробязі. <...>

Спадзяюся, што вы з Ірынай у хуткім часе зьвяціцеся ў Маскве. Улічыце, што жывём мы цяпер, на жаль, прасторна і будзем вельмі радыя, калі вы проста паселіцеся ў нас і ня будзеце дурыць сабе галаву гасыцініцай.

Мы вас абдымаем!

Ваш Л. Лазараў

Дарагія Ная і Лазар!

Шлём вам прывітаньне з сівой Балтыкі, на якой мы ўжо цалкам асвоіліся – я з

пэўнай доляй курортнай цярпімасьці, а Ірына – з захапленьнем галоўным чынам ад таго, што тут ня трэба бегаць па магазінах, цягаць сумкі, гатаваць, а – прыйшоў у сталовую, дзе цябе ўжо чакае накрыты стол, і спаталіся. Не, на самой справе гарадок (пасёлачак) вельмі мілы, – сосны, пясок і мора. Яшчэ і заліў. Да мора паўгадзіны ходу, да заліву 10 хвілінаў. Сапраўдная раскоша, дзе хочаш, там і кладзіся пузам уверх. На жаль, мы не загараем (хіба – крыху Ірына) і не купаемся, я працую, а Ірына аднаасобна нагульвае апетыт перад прыёмам ежы і ўжо заўважна паправілася. Усялякі раз перад выглядам мора і заліву мы згадаем вадаплавальную Наю, – вось ёй было б раздолье, ад сьняданку да абеду яна магла б махнуць да Стаггольму і назад да Лазара, які ў трывозе бегаў бы па беразе. Вялікіх дамоў тут няма – дзясятка маленькіх цесна зьлепленых катэджаў, усё блізка, па-хатняму, зручна. У сталовыцы – адна зьмена людзей на 80, кормяць вельмі прыйстойна. Ну а галоўная прывабнасьць – амаль поўная адсутнасьць знаёмых, так, зьлёгка знаёмых літоўцы, а з Масквы – толькі Нінэль Шахава, нашая суседка.

Пасьля доўгага перапынку, выкліканага вядомымі падзеямі⁹, я ўзмоцнена ўкальваю за пісьмовым сталом, наганяю ўпушчанае. Хоць, трэба прызнацца, у прастой было так добра... Але трэба абрабляць агарод, бо сезон падыходзіць да завяршэньня, а яшчэ ня ўсё пасеяна.

Так што тут добра, і мы ўсяляк рэкамендуем вам Нідз. Шкада, сюды нельга прыехаць проста так, на машыне – рэжымная зона, уезд па прапусках. І – па пуцёўках.

Усе гэтыя дні сонечна, цёпла. Сёньня t° каля 30 градусаў і бязвоблачнае неба. Недалёка ад Беларусі, а надвор'е зусім іншае.

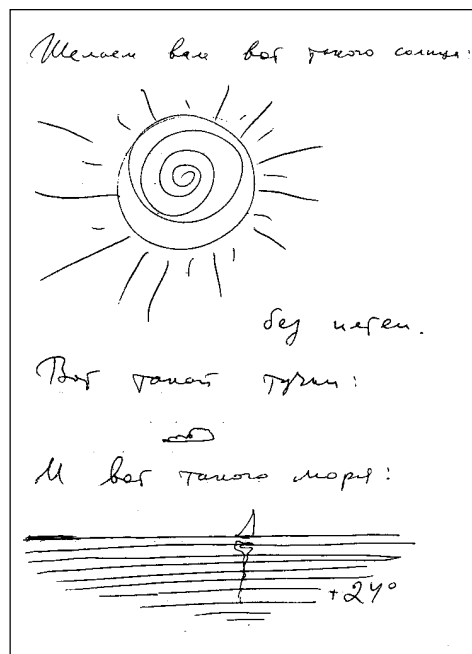
Ну а што ў Маскве? Як вашыя справы-клопаты? Што ў літаратуры і каля? Мы прабудзем тут да 7 верасьня. Калі будзе час і жаданьне – чыркні, Лазар.

Жадаем вам слаўнага надвор'я ў Маскве. І – абдымаем!

Васіль і Ірына.

23 жніўня 84 г.

(Працяг будзе)

⁹ В. Быкаву было нададзенае званьне Героя Сацыялістычнай працы.